

ד"ר אברהם גוטליב

מחלוקת קורח ועדתו – עיון ביסודות הנהגה

המחלוקת, שהיא נושא פרשת קרח (במי ט"ז-י"ח), הנה מושג חברתי, חינוכי והתנהגותי, בעל משמעות רבה מאוד בחיי האדם ובחברה, בכל תחומי החיים. יש משמעות רבה להתנהגות כל אדם במחלוקת, ודרושה זהירות רבה שלא להיכשל בה, משום שתוצאותיה עלולות להיות הרסניות.

מחלוקת קורח ועדתו על כל מרכיביה ותוצאותיה שימשה ומשמשת מקור לדיונים, עיונים, לימוד והכרה של מצבים שאסור להגיע אליהם. חז"ל מבחינים בשני סוגי מחלוקות: א. לשם שמים. ב. שלא לשם שמים. כוונת המחלוקת לשם שמים היא חיובית - לשם תיקון המעוות או שיפור הטעון שיפור. לעומת זאת, המחלוקת שאינה לשם שמים, נובעת מתוך יצר התנצחות או מתוך קנאה ושנאה. וכבר נאמר במסכת אבות (ה', יז):

"כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים, ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים. איוז היא מחלוקת שהיא לשם שמים? זו מחלוקת הלל ושמאי. ושאינה לשם שמים, זו מחלוקת קורח וכל עדתו".

רבינו עובדיה מברטנורא¹, בפירושו למשנה שם מבאר:

"כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים" - כלומר, שאנשי המחלוקת יהיו מתקיימים ואינם אוזדין, כמחלוקת הלל ושמאי, שלא אוזדין, לא תלמידי בית שמאי ולא תלמידי בית הלל. אבל קרח ועדתו אוזדין. ואני שמעתי פירוש "סופה" תכלית המצוקה מעניינה. והמחלוקת שהיא לשם שמים, התכלית והסוף המצוקה מאותה מחלוקת להשיג האמת, וזה מתקיים כמו שנתבאר, מתוך הויכוח יתברר האמת. וכמו שנתבאר במחלוקת הלל ושמאי, שהלכה כבית הלל.

ומחלוקת שאינה לשם שמים, תכלית הנרצה בה הוא צקשת השררה וההצת הנילות, וזה הסוף אינו מתקיים. כמו שמלינו במחלוקת קרח ועדתו שהתכלית וסוף כוונתם הייתה צקשת הכבוד והשררה והיו להפך".

1. ר' עובדיה ז"ל מהעירייה פריסניורו במחוז פורלי שבצפון איטליה, במאה הטי"ו. רב ומנהיג, מתלמידי ר' יוסף קולון. מפרש המשנה המפורסם שפירושו המופיע במרבית ההוצאות של המשנה, החל מדפוס ונציה שייט, זכה לתפוצה רבה בשל פשטותו ובהירותו.

גם המלבי"ם² נדרש לביאור המחלוקת הנזכרות, אלא שהוא מתמקד בצד החברתי של כל מחלוקת תוך בחינת ההתנהגות הקבוצתית, כדלהלן:

"אולם חז"ל למדונו ש(ב)מחלוקת שהיא לשם שמים כל כת משני צדדי החולקים מתאחדת בעצמה, כי כולם מתכוונים לתכלית אחת לשם שמים. אולם, (ב)מחלוקת שאינה לשם שמים רק מפני (אלא) (ל)אהבת הכבוד ואהבת עצמו, אז יש מחלוקת וניגוד גם בין האנשים שהתאחדו לעמוד בצד אחד, כי כל אחד מן היחידים מכווין תועלת עצמו ומתנגד לכוונת חברו, (כוון) שהוא גם מכין (ל)תועלת עצמו, כענין שהיה המחלוקת וגם בין קרח ועדתו.

כי כל אחד מהעדה הרעה הזאת התכוין כוונה אחרת מתנגדת לזולתו. שהנה קורח רצה בכהונה גדולה, שמה שנאמר שהתקנא על נשיאותו של אליצפן (במי ג', ל) פירושו שזה עורר אותו לחלוק על משה. אבל אחר שנכנס בתוכו היה מחלוקתו על כהונת אהרן, שלדעתו, (מ)אחר שעמרם הוא הבכור לקהת, נטל חלקו במה שמשה היה מלך ראוי שהכהונה הגדולה ת(י)נתן לבן יצהר שהוא בן השני לקהת".

יוצא אפוא שישנו הבדל מהותי עמוק בין שני סוגי המחלוקות: רק מחלוקת לשם שמים היא מחלוקת אמיתית, ובשני הצדדים החולקים ישנה אחדות פנימית לתכלית אחת לבירור האמת לשם שמים, בלי אינטרסים אישיים. לכן למחלוקת כזו יש קיום. לעומת זאת, במחלוקת שאינה לשם שמים, יש בכל צד חילוקי דעות שונים, כאשר כל אחד רוצה בטובת עצמו. לכן, כשמטרת כל הקבוצה אינה אחידה, אין קיום גם לקבוצות, כמו שהיה במחלוקת קורח ועדתו, שרצה במינויים משפחתיים לכהונה גדולה.

מאחורי התנהגותו של קורח, עומדת תפיסת עולם שלילית, כפי שהדבר בא לידי ביטוי במדרש תנחומא (קורח ב) בזיקה לשאלה, מדוע נסמכה פרשת ציצית לעניין מחלוקת קורח:

"קיפץ קורח ואמר למשה, אתה אומר 'ונתנו על ציצית וגוי' (במי ט"ו, לח), טלית שכולה תכלת, מה היא שתהא פטורה מן הציצית? אמר לו משה חייבת בציצית. אמר לו קורח, טלית שכולה תכלת אינה פוטרת עצמה, וארבעה חוטים פוטר אותה?

בית מלא ספרים מהו שתהא פטורה מן המזוזה, אמר לו חייבת במזוזה. אמר לו כל התורה כולה רע"ח פרשיות שיש בה כולן אין פוטרת את

2. ר' מאיר ליבוש בן יחיאל מיכל מן העיר וולוטישיסק שבמחוז ווילין (פולניה) במאה הי"ט. רב, דרשן ופרשן מקרא, בפירושו התורה והמצוה לפסוק הראשון של פרשתנו, ירושלים תשט"ו, עמ' 245. פירושו צמח על רקע שאיפתו להילחם בתנועת הרפורמה, שעלולה הייתה לדעתו, לערער את יסודות היהדות, ורצונו היה לחזק את היהדות. ראו על כך את מחקרו החשוב של מו"ר ד"ר יעקב גלר, המלבי"ם - מאבקו בהשכלה וברפורמה בבוקרשט, לוד תשי"ס.

הבית, ושתי פרשיות שבמזווה פוטרות את הבית? אמר לו דברים אלו לא נצטוו עליהם, ומלבד אתה בוראם, הדא הוא דכתיב 'ויקח קרח'.

על פי המדרש, שאלות קורח הן קנטרניות ותכליתן לנגח את היהדות. מתוכן יש ללמוד על תפיסת עולמו של קורח, כפי שמסביר האדמו"ר מקוז'ניץ, הרב ישראל אלעזר הופשטיין³:

"והסבר הדברים נראה כי שיטת קורח הייתה שיש להתאים את התורה לשכלו של האדם. ומה שהשכל יגזור בו חייב - חייב הוא. ומה שהשכל יגזור בו פטור אי אפשר לחייב בו. והרי זה כאותם אנשים שבדורנו שמתוך שרוצים הם ללכת אחר שרירות ליבם מנסים לבנות כל מיני שיטות ולזוות הדוגלות התאמת התורה לחיים. וברוס לבבם מנסים להסב את דיני התורה לאשר ישר בעיניהם".

תפיסת עולם שלילית זו, ראויה להיות כסמל לדבר שאין לעשותו, ויש להסתייג ממנה. כבר אמר שלמה המלך: "שחר טוב יבקש רצון ודרש רעה תבואנו. בוטח בעשרו הוא יפל וכעלה צדיקים יפרחו" (משי י"א, כז-כח). מדרש משלי מסביר, (יא)⁴ שיבוטח בעשרו הוא יפול זה קורח⁵ שאיבד גם את עושרו שנאמר: "זאת כל הרכושי" (במי ט"ז, לה).

לפנינו אפוא פרק יסודי בהנהגות הראויות שבין אדם לחברו. כך מפתח את הדברים בהרחבה רבנו בחיי⁶ תוך הדגשת העיקרון של 'מידה כנגד מידה'⁷, מה שמהווה את המשוואה בין בקשת טובה לבין בקשת רעה איש על רעהו. לכך נתכוונו חז"ל באמרו (בי"ק צב, ע"א): "כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה", המקור לכך באיוב: "וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו" (מ"ב, י).

יש להניח, שלכך נתכוון שלמה המלך באמרו: "שחר טוב יבקש רצון". כלומר, האדם צריך להשתדל בעד חברו ולהתפלל עליו, כיוון שהתועלת חוזרת אליו, מידה כנגד מידה. לעומת זאת, אם אדם השתדל נגד חברו ואיחל לו רעות, הנזק המבוקש חוזר אליו, כדברי שלמה המלך: "דורש רעה - תבואנו". על פי רוב,³ בספרו עבודת אלעזר, תל-אביב תשל"ו, עמ' רמא. פירושו מאופיין ביישום חינוכי-פדגוגי של התורה עפ"י הספרות התלמודית.

4. מהדורת ברוך וויסאצקי, ניו-יורק תש"ן, עמ' 96-98.
5. על דמותו המטפורית של קורח בדימוי "עשיר כמו קורח", ראו שמואל רפאל, "מה היה לדוברי הלאדינו לומר על קורח ובני עדתו", בתוך: מפרות האילן (ד"ר דוד אלגביש עורך), תל-אביב תשנ"ח, עמ' 437-438.

6. בן רבינו אשר, מקובל ופרשן ספרדי, בסוף המאה הי"ג בסרגוסה שבספרד, בן למשפחה הידועה של אבן תלמן, ותלמידם של ר' שלמה בן אדרת (הרשב"א), ור' יצחק בן טודרוס. בפירושו לתורה בהקדמה לפרשתנו, בתוך: רבינו בחיי על התורה עם ספר "טוב טעם" מבעל התוי"ט, מהדורת הרב אברהם שמואל הלוי ה"ר, כרך ג, חלק ד במדבר, ירושלים תשנ"ב, עמ' פד-פה.

הדורש רעה על חברו הוא זה שבוטח בעושרו, כמו "וישמן ישרון ויבעט" (דב' לב, טו). בעוד שהרשע סופו דעיכה ונפילה, צפוי הצדיק הדורש בטובת חברו לשגשוג ופריחה.

הרב חיים ליב שמואלביץ מציין⁸ כי: "תכלית העונשין בעולם היא ללמד את האדם מוסר וזהו עניין 'מידה כנגד מידה' בעונשין, שע"י זה נקל לאדם להבין מה היה חטאו ומה נדרש ממנו לתקן". דבריו מתמקדים באיסור של לשון הרע ועונשו, אך הרב שמואלביץ⁹ מציין, שזה "אינו לעניין לשון הרע בלבד, אלא לכל תורת בין אדם לחבירו שאנו למדין מפרשת מרים". לפיכך אפשר לשייך את הדברים גם לעניין מחלוקת קורח, הנובעת מעצם השחתת המידות. מחלוקת קורח ועדתו משמשת דוגמא חינוכית ללימוד מוסר, כדברי הרב ישעיהו הלוי הורוויץ (בעל השלי"ה - "שני לוחות הברית")¹⁰:

"ממחלוקת של קורח יש ליקח מוסר עד היכן גדול עונש של מחלוקת. ראה מה עלתה לקורח עונש הנמרץ ולא הועיל שלשלת יוחסין שיצאו ממנו (תנחומא קורח ה') וגם הוא בעצמו היה שר וגדול בישראל, לולי חטא המחלוקת, היה מנושאי הארון (במדבר רבה י"ח, ג). גם דתן ואבירם וטפם כולם נאבדו. אע"פ שאין בית דין של מעלה דן עד שיהיו בני כ', וכאן נאבדו אף הטרף, כך קשה המחלוקת. כך אמרו חז"ל (תנחומא קורח ג') מזה ילמוד אדם מוסר לאחוז בשלום וכל בר שכל ילמוד, ויהיה תלמידו של אהרן אוהב שלום (אבות א', יב); כי הנך רואה שאהרן יוכל לבקש סבות לתווך השלום ולכבות אש המחלוקת, יעשה. צא ולמד ממשה רבנו ע"ה, שהיה גדול הנביאים והיה מלך, והלך בעצמו ובכבודו לדתן ולאבירם; לאחר שמרו בו כששלח אחריהם ואמרו לא נעלה, הלך הוא אליהן עם זקני ישראל, והכל בשביל השלום".

מפרשה זו יש ללמוד אפוא מוסר השכל לגבי עניין המחלוקת, תוך יישום הדברים הלכה למעשה. כך תיפסק ותימנע המחלוקת שלא לשם שמים, וכולם ילכו בדרך אהרן הכהן באהבת השלום והשכנתו בין הבריות.

7. על עיקרון המידה כנגד מידה במקרא, ראו יעל שמש, "מידה כנגד מידה בספרות המקראית" בית מקרא, 55 ג (תשנ"ט), עמ' 261-277; הני"ל "מידה כנגד מידה בחוק המקראי בהשוואה לחוקי המזרח הקדום ולחוקי הבדווים", בית מקרא, 45 ב (תש"ס), עמ' 146-167; על מידה כנגד מידה במחשבת חז"ל, ראו יצחק היינמן, דרכי האגדה, מהדורה שנייה, ירושלים תשי"ד, עמ' 64-70.

8. בספרו שיחות מוסר תשל"א-תשל"ג, חלק א, ירושלים תשי"מ, מאמר כד "זיכירת מעשה מרים", עמ' עא-פא.

9. שם, עמ' פ.

10. ר' ישעיהו הלוי הורוויץ, בעל שני לוחות הברית, פראג, המאה הטי"ז-י"ז, בספרו מוסרי השלי"ה, ירושלים תשמ"ה, עמ' קב-קג.